

Article Arrival : 05/11/2021

Published : 30.12.2021

Doi Number <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.3722>Reference Kocaman, K. & Özkaplan, B.N. (2021). "Covid-19 Salgın Sürecinde Din Görevlilerinin Görüşlerine Göre Diyanet İşleri Başkanlığının Uzaktan Din Eğitimi Uygulamaları: Manisa İl Örneği" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:7, Issue:92; pp:5574-5585

COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE DİN GÖREVLİLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ UZAKTAN DİN EĞİTİMİ UYGULAMALARI: MANİSA İL ÖRNEĞİ

Distance Religious Education Practices of the Presidency of Religious Affairs According to the Opinions of Religious Officials in the Covid-19 Epidemic Process: The Example of Manisa Province

Dr. Öğr. Üye Kasım KOCAMAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Kütahya/TURKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7083-6327>

Büşra Nur ÖZKAPLAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Din Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya/TURKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9410-1181>

ÖZET

Tüm dünyada görsel ve işitsel teknolojilerin gelişerek artması hayatın her alanında hızlı bir dijital dönüşümü beraberinde getirmiştir. Din olgusu da bu dönüşümden etkilenmiş ve son zamanlarda dijitalleşen din kavramı üzerine çalışmalar devam etmektedir. Din olgusunun dijitalleşmesi üzerine tartışmalar devam ederken Covid-19 salgını ile bu süreç yepyeni bir boyut kazanmıştır. Türkiye’de toplumu din konusundan aydınlatma misyonuna sahip olan Diyanet İşleri Başkanlığı salgın döneminde din hizmetlerini dijital mecralardan insanlara ulaştırma çalışmalarına hız vermiştir. Yaygın din eğitimi faaliyetlerinin kesintiye uğramaması için uzaktan eğitim uygulamalarına başlayarak bu konuda çalışmalarını sürdürmüştür. Covid 19 salgını ile hız kazanan hatta başlıca eğitim sistemi haline gelen uzaktan din eğitimi üzerine yok denilecek kadar az sayıda akademik çalışmanın olduğu tespit edilmiştir. Bu konudaki boşluğu gidermek ve alana katkı sağlamak amacı ile yapılan bu çalışmada Covid-19 salgının etkisiyle eğitim alanında yaşanan dijital dönüşüm ve gelişmeler, Diyanet İşleri Başkanlığının din eğitimi alanındaki uygulamalarında da kendini hissettirmiştir. Bu bağlamda eğitim alanındaki dijitalleşmesinin bir uzantısı olarak başlayan ve yoğunluk kazanan uzaktan din eğitimi çalışmalarının mahiyeti tespit edilerek, din görevlilerinin görüşlerine başvurulup gerekli analizinin yapılması hedeflenmiştir. Ayrıca bu çalışma ile dijital platformlarda din eğitimi vermek isteyen kurum ve kuruluşların çalışma ve projelerine katkısının olması umulmaktadır. Bunun için bilimsel araştırma yaklaşımlarından nitel araştırma yöntemi kullanılarak doküman tarama ve görüşme teknikleri ile veriler toplanmış, ulaşılan bulgular içerik analizi ile çözümlenip yorumlanmıştır. Uzaktan din eğitimi, Covid-19 salgını gibi olağanüstü durumlarda destekleyici ve hatta bir alternatif din eğitimi yöntemi olarak ön plana çıktığı anlaşılmıştır. Dünyada eğitimde yaşanan hızlı dijitalleşme ile uzaktan din eğitimi sisteminin kullanımının giderek daha da önemli hale geleceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığının gerçekleştirdiği uzaktan din eğitimi faaliyetlerinin kalitesini artırmak ve sürekliliği sağlamak için başkanlığın dijital alt yapısını çok ciddi bir biçimde gözden geçirip, güçlendirmesi ve dijital din eğitimi konusunda hizmet içi personel eğitimi üzerinde ciddiyetle durulması faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Uzaktan Eğitim, Diyanet İşleri Başkanlığı, Uzaktan Din Eğitimi

ABSTRACT

The development and increase of visual and audio technologies all over the world has brought along a rapid digital transformation in all areas of life. The phenomenon of religion has also been affected by this transformation, and studies on the concept of religion, which has recently been digitalized, continue. While the discussions on the digitalization of the religion phenomenon continue, this process has gained a whole new dimension with the Covid-19 epidemic. The Presidency of Religious Affairs, which has the mission of enlightening the society about religion in Turkey, accelerated its efforts to deliver religious services to people through digital channels during the epidemic period. In order not to interrupt non-formal religious education activities, it started distance education practices and continued its studies on this subject. It has been determined that there are almost no academic studies on distance religious education, which gained momentum with the Covid 19 epidemic and even became the main education system. In this study, which was carried out with the aim of filling the gap in this matter and contributing to the field, the digital transformation and developments in the field of education due to the impact of the Covid-19 epidemic made itself felt in the

practices of the Presidency of Religious Affairs in the field of religious education. In this context, it is aimed to determine the nature of distance religious education studies, which started as an extension of the digitalization in the field of education and gained intensity, and to consult the opinions of religious officials and make the necessary analysis. In addition, it is hoped that this study will contribute to the work and projects of institutions and organizations that want to provide religious education on digital platforms. For this, data were collected with document analysis and interview techniques using qualitative research method, one of the scientific research approaches, and the findings were analyzed and interpreted with content analysis. It has been understood that distance religious education has come to the forefront as a supportive and even an alternative religious education method in extraordinary situations such as the Covid-19 epidemic. It is understood that the use of the distance religious education system will become more and more important with the rapid digitalization in education in the world. For this reason, in order to increase the quality of the distance religious education activities carried out by the Presidency of Religious Affairs and to ensure continuity, it would be beneficial to seriously review and strengthen the digital infrastructure of the Presidency and to seriously focus on in-service personnel training on digital religious education.

Keywords: Covid-19 Outbreak, Distance Education, Presidency of Religious Affairs, Distance Religious Education

1. GİRİŞ

21. yüzyılda teknolojinin büyük bir hızla ilerleyişinin insan hayatı üzerindeki etkisi çok yoğun bir biçimde hissedilmektedir. İnsanların yaşamlarını daha rahat ve hızlı sürdürebilmeleri ve özellikle bilgiye ulaşımın geçmişe göre çok daha kolaylaşması, teknolojinin gelişmeyle sağlanmıştır. Nitekim bu yüzyılın bilgi çağı olarak isimlendirilmesi, teknolojik ilerlemeler neticesinde olmuştur (İnci ve Kandır, 2017). İletişim ve bilgi teknolojilerindeki küresel boyuttaki muazzam dönüşüm, bilginin ve buna bağlı olarak teknolojik ürünlerin çok hızlı üretilmesi ve gelişmesi sonucu doğurmuştur. Bu durum ise yaşamın her alanında yepyeni imkânları beraberinde getirmiştir.

Küreselleşen günümüz dünyasında teknolojinin hızla gelişmesi ve hayatın her alanında kullanılması “dijital dönüşüm” kavramını gündeme getirmiştir. Dijital dönüşüm, zamanla yaşamın birçok farklı alanında ihtiyaçlara daha etkili çözümler üretilmeyi de beraberinde getirmiştir. Teknolojik gelişmelerin, özellikle İnternet’in hızla yaygınlaşması, eğitim alanında da değişimlere zemin oluşturmuş ve eğitim sahasındaki sorunlara çözüm olacağı beklentisini tüm dünyada artırmıştır. Günlük hayatımızda etkili olan küresel değişimler ve mobil teknolojiler, dijital medya, web 2.0, geniş bant internet, yapay zekâ, buluş iletişim vb. alanlarında teknolojik gelişmeler, birçok konuda köklü değişikliklere neden olan yepyeni süreci beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerle dijital dönüşüm her geçen gün hızla yaygınlaşmıştır. Sürekli gelişen iletişim ve bilgi teknolojilerinin, sanayi sağlık, eğitim, kamu yönetimi gibi alanlarda toplumun ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılaması ve sorunların çözümünde etkili öneriler getirmesi, “bütüncül dönüşüm” olarak adlandırılmıştır. İnsanların yaşam tarzındaki farklılıklara neden olan dijital dönüşüm zaman, mesafe ve mekândan bağımsız olarak dünyadaki pek çok toplumu adeta “dijital toplum” haline getirmiştir (Kocaman-Karoglu, Bal-Çetinkaya, Çimşir, 2020: 89).

Endüstri çağı olarak tanımlanan 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren endüstrileşmede yeni bir dönem başlamış üretim süreçlerinin otomasyonu, bilgi teknolojileri devreye girmiş ve ilk mikro bilgisayarın kullanımı gerçekleştirilmiştir. Dünya teknoloji ve bilgi çağı denilen yeni bir olguyu yaşamaya başlamıştır. Bu çağda bilgi ve teknoloji alandaki hızlı değişim ve dönüşüm artarak devam etmiştir. Dünya 21. yüzyılda endüstrileşmede otonom makineler ve sanal ortamlar dönemi yaşar hale gelmiştir. Bunun sonucu olarak nesnelerin interneti, hücresel taşıma sistemleri ve otonom etkileşim ve sanallaştırma alanlarında yaşanan gelişimlerle 2000’li yıllardan itibaren dijitalleşme, hayatın her alanında varlığını belli etmiş, bununla birlikte yaşanan değişim eğitim alanında da etkisini göstermiştir. Bu değişim ve dönüşüm 2019 yılında başlayan toplumları derinden etkileyen Covid-19 salgını daha farklı anlam kazanmıştır. Teknolojideki dijitalleşmeyle birlikte bu salgın sürecinde eğitim, uzaktan gerçekleştirilerek bambaşka tecrübe yaşanır olmuştur. Bu süreçte daha da anlam kazanan uzaktan eğitim, bilgisayar, video, TV, yazılı materyaller, internet vb. teknolojik imkânlar yoluyla mekândan ve zamandan bağımsız bir şekilde öğretmen ve öğrencilerin, öğrenme -öğretme faaliyetlerini gerçekleştirdikleri eğitim şekli olmuştur (Korkmaz, 2021).

Uzaktan eğitim uygulamaları, asenkron (eş zamansız), senkron (eş zamanlı) veya blended (karma) modellerle gerçekleştirilebilmektedir. Senkron uygulamalarda öğretmen ve öğrenciler arasında online yani canlı etkileşim ve iletişim yaşanırken; asenkron uygulamalarda böyle bir durum söz konusu değildir. Teknolojik imkânların gelişmesi ile bu uygulamalar asenkrona senkrona doğru değişim göstermiştir. İlk zamanlar genelde iş yaşamında olanlar veya sağlık sorunları, fiziki ve maddi imkânların yetersizliği gibi nedenlerle yüz yüze eğitim uygulamalarının dışında kalmış bireyler için düşünülmüş olan uzaktan eğitim uygulamaları, ilerleyen zamanlarda programların farklılaşması ve hedef kitle açısından çeşitlilik kazanmıştır (Korkmaz, 2021)

Eğitim aktivitelerinin genelinde olduğu gibi uzaktan eğitim uygulamalarının da birtakım fırsatları ve sınırlılıkları olabilmektedir. Bunların bilinmesi ve farkında olunması daha etkili ve başarılı sonuçlar alınması bakımından önemlidir. Zaman, mekân ve program bakımından daha fazla esnekliğe imkân tanınması, aynı anda daha fazla kişiye ulaşma fırsatı vermesi, maliyetinin nispeten düşük olması, zengin öğrenme kaynaklarına ulaşmayı mümkün kılması, öğrenme süreçlerinin takibini ve izlenmesi daha kolaylaştırması, bireysel öğrenme fırsatları sunması gibi hususlar uzaktan eğitimin olumlu yönleridir. Buna mukabil güvenlik eksikliğinden kaynaklan sorunların oluşması, öğrencilerin sosyalleşmesini engellemesi, daha fazla öz disiplin ve sorumluluk gerektirmesi, e eğitim-öğretimi sağlayan teknik altyapı sisteminin yetersizliği gibi nedenler uzaktan eğitimin olumsuz yönlerini oluşturmaktadır (Korkmaz, 2021).

Dijital medya ve internet, kuşkusuz toplum hayatını çok yönlü etkilemektedir. Toplumsal yaşamın önemli bir bileşeni olan din olgusu da bu durumdan büyük oranda etkilenenlerin başında gelmektedir. Buna bağlı olarak dinin örgün ve yaygın olarak eğitimini ifade eden din eğitimi de genel anlamda dijitalleşmesinin etkisinde kalmaktadır. Nitekim din ve dijitalleşme bağlamında din öğesinin nasıl dijitalleştiği, sanallaştığı ve dinin dijital ortamda nasıl biçimlendiği özellikle din eğitiminin dijitalleşmesi üzerine yapılan çalışmalar yapılmaktadır (Furat, 2015). Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgının etkisiyle din eğitiminin dijital ortamlardan devam etmek zorunda kalması din eğitiminin dijitalleşmesi sürecini önemli ölçüde hızlandırmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, cami ve mescit dışındaki yerlerde sempozyum, seminer, panel, konferans, vb. dinî ve ilmi toplantılar düzenlemek, sağlık kuruluşları, sosyal hizmet kurumları, öğrenci yurtları, eğitim kurumları, gençlik eğitim merkezleri, ceza infaz kurumları vb. yerlerde, aile, kadın ve gençlere rehberlik yapmak, göçmen, engelli, bağımlı gibi desteğe muhtaç kesimlere yönelik işbirliği esasına göre manevi danışmanlık ve din hizmeti sunmak, yazılı, görsel, işitsel ve dijital medya vasıtasıyla toplumu din konusunda aydınlatarak çok çeşitli alanlarda farklı kesimlere ulaşarak geniş bir yelpazede din hizmeti sunmaktadır (Çıtırık ve Zengin, 2020).

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de din hizmeti ve yaygın din eğitimi görevini 633 sayılı yasayla belirlenen teşkilat yapısıyla yürütmektedir. DİB yaygın din eğitimi faaliyetlerini en kapsamlı bir şekilde yürüten kurumlardan başında gelmektedir. Anayasa, yasalar ve yönetmelikler ile belirlenen görevi gereği toplumun tüm kesiminin din eğitim ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır (Keyifli, 2017).

Diyanet İşleri Başkanlığı, köyünden şehrine ülkemizin her noktasında sahih dini bilgiyi topluma ulaştırmak misyonu kapsamında, yaygın din eğitimi faaliyetleri doğrultusunda Kur’an-ı Kerim okumak, anlamını öğrenmek, hafızlık yapmak, din eğitimi almak isteyen yetişkin, genç, 4-6 yaş okul öncesi çocuklar gibi farklı yaş gruplarına yönelik kurslar düzenlemekte ve Kur’an kursları açmaktadır. Geniş bir hizmet yelpazesine sahip olan Diyanet İşleri Başkanlığı günümüzde teknolojik gelişmelerin etkisiyle Diyanet TV, Diyanet radyo, Risalet radyo, Kur’an radyo, Diyanet TV YouTube kanalı gibi dijital platformlarla topluma dini bilgiyi ulaştırma konusunda çalışmalarına devam etmektedir. Özellikle 10.02.2020 tarihinde Dijital Yayınlar Daire Başkanlığının kurulmasıyla sesli ve görsel dini içerik ve mesajların dijital ortamda insanların hizmetine daha kurumsal bir şekilde sunulmasının amaçlanması çok önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Covid-19 salgınının tüm dünyada ve ülkemizde eğitim alanında dijital dönüşümün hızlanmasına etkisi olduğu açıktır. Çoğunlukla ikinci öğretim, destek öğretimi, yüz yüze eğitime destek süreci gibi algılanan uzaktan eğitim, pandemi ile destekleyici eğitim olmanın ötesinde öğrenmede temel zemini oluşturduğunu söylemek çok abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Dolayısıyla dijital dönüşüm kavramı bağlamında eğitimin incelenmesi gereken kritik konulardan biri haline gelmiş durumdadır. Dijital dönüşüm kavramının incelendiği literatür taramasında, eğitimde dijital dönüşüm sürecinde değişen öğretmen ve öğrenci rolleri değerlendirildiği, eğitim teknolojileri bağlamında dijital dönüşüm sürecine bakılmış olduğu, dünyada dijital dönüşüm süreç ve uygulamaları ve Türkiye’de dijital dönüşüm süreci üzerine yapılan uygulama ve çalışmalara ulaşılmaktadır. Din alanında da yaşanan hızla dijitalleşme ile birlikte, tüm kamu kurum ve kuruluşları gibi Covid-19 salgının neden olduğu olağanüstü bir süreçte Diyanet İşleri Başkanlığı din hizmetlerini ve din eğitimini dijital platformlarla insanlara ulaştırmaya çalışmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Problemi

Covid-19 salgını ile binlerce öğrenci dijital ortamlarda uzaktan eğitimlerine devam etmiş, eğitim konusunda daha önce yaşanmamış süreçler yaşanmıştır. Salgın sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığının da yayın eğitim ve din hizmetleri alanlarındaki faaliyetlerine dijital mecraları etkin bir şekilde kullanarak devam ettirmeye çalışıldığı yetkililer tarafından dile getirilmektedir (Kurt, 2021). Salgın döneminde ülkemizde toplumun her kesimine din eğitimi ve din hizmeti sunan Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetleri üzerine Çıtrık ve Zengin'in (2020) 'Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi' başlıklı tek bir çalışmaya ulaşılmıştır. Bu konuda özellikle pandemi günlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uzak din eğitimi faaliyetleri üzerine yapılmış başka herhangi bir çalışmanın olmadığı dikkat çekmektedir. Çıtrık ve Zengin'in (2020) çalışması salgının ilk aylarında Diyanet İşleri Başkanlığının hizmetlerinin genel durumunu ortaya koyan önemli bir çalışmadır. Ancak bu çalışma Diyanetin uzaktan din eğitimi faaliyetlerinin çok genel çerçevesini ortaya koymaktadır. Ayrıca Diyanet yürütmüş olduğu uzaktan 4- 6 yaş, ihtiyaç odaklı vb. Kur'an kursu eğitim türlerine neredeyse hiç değinilmediği görülmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığının salgın sürecinde uzaktan din eğitimi faaliyetlerin nasıl devam ettirdiği hususunda yok denilecek kadar az sayıda araştırmanın olması bir problem olarak görülerek, Başkanlığın uzaktan din eğitimi faaliyetlerinin özellikle Covid-19 sürecindeki durumunun tespitinin ve analizinin yapılması bir problem alanı olarak düşünülmüştür.

2.2. Araştırmanın Amacı

Diyanet İşleri Başkanlığının salgın sürecinde uzaktan din eğitimini nasıl devam ettirdiği, bireysel ve kurumsal altyapı düzeyi, uzaktan din eğitimin avantaj ve dezavantajları, alternatif bir eğitim türü olarak sürdürülebilirliği gibi hususları tespit ve analiz etmek, uzaktan din eğitimin genel durumunu ortaya koymak önemlidir. Bu bağlamda konuya bir giriş niteliği taşıyan bu çalışma da uzaktan din eğitimin sorunlarını tespit edip, çözümler getirmek ve eğitimin kalitesini artırmaya yönelik öneriler sunmak hedeflenmiştir. Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığının Covid-19 salgını döneminde gerçekleştirdiği uzaktan din eğitimi uygulamalarının durumu analiz edilmesi hedeflenmiştir. Alana katkısı olması adına ulaşılan bulguların sonuçlarının analiz edilmesi neticesinde birtakım önerilerde bulunulması da amaçlanmıştır.

2.3. Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma, tümevarım yaklaşımıyla, olayları ve olguları doğal ortamları içinde betimleme, katılımcıların bakış açılarını anlama ve yansıtma üzerine odaklanan araştırma modelidir. Nitel araştırma yöntemlerinin doğal ortama duyarlı olması, araştırmacının katılımcı rolü olması, bütüncül bir yaklaşıma sahip olması, algıların ortaya konmasını sağlaması, araştırma deseninde esnekliğin olması gibi pek çok özelliği bulunmaktadır (Yıldırım ve Simsek, 2006). Nitel araştırmalarda verilerin toplanması aşamasında odak grup görüşmesi, gözlem, görüşme ve belge incelemesi olmak üzere dört temel teknik bulunmaktadır (Çokluk, Yılmaz, Oğuz, 2011: 96). Nitel araştırmalarda birden fazla tekniğin kullanılması araştırmanın güvenilirliği artırır. Çalışmalarda farklı veri kaynaklarını kullanmak, inandırıcılığı artırmak, sınıflandırma yapabilmek ve anlamlı bir analiz yapabilmek için gereklidir (Kıral, 2020).

Bu çalışmada hedeflenen sonuca ulaşabilmek ve anlamlı bir analiz yapabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden belge incelenmesi ve konunun daha anlaşılır hale getirmek amacıyla muhatap kitle olan din görevlileriyle odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmelerinin amacı, belirlenen bir konu hakkında katılımcıların bakış açılarına, yaşantılarına, ilgilerine, deneyimlerine, eğilimlerine, düşüncelerine, algılarına, duygularına, tutum ve alışkanlıklarına dair derinlemesine, detaylı ve çok boyutlu nitel bilgi edinmektir. Bu yöntemde grup baskısı, sosyal onaylanma ve sosyal beğenilirlik gibi engellerin azalması, karşılıklı etkileşim ve çağrışımlar sonucu, katılımcılar birbirlerinin zihinlerindeki duygu ve düşünceleri tetikleyerek zengin bir bilgi akışı sağlamak, katılımcıların gerçek algı, duygu ve düşüncelerine ulaşmak amaçlanmaktadır. Odak grup görüşmelerinde genellikle aynı demografik özelliklere (yas, sos yo-ekonomik düzey, meslek vb.) sahip 6-8 kişi, bir moderatör eşliğinde bir araya gelmekte ve araştırma konusu grup ortamında tartışılmaktadır (Çokluk, Yılmaz, Oğuz, 2011). Belge analizi ise basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir nitel araştırma yöntemidir (Kıral,2020).

Çalışmada gerek odak grup görüşme tekniği gerekse belge incelenmesi tekniği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda Covid-19 salgın sürecinde Diyanet İşleri Başkanlığından Manisa il

müftülüğüne eğitim hizmetleri ile ilgili 7.03.2020 ile 04.05.2021 tarihleri arasında gönderilen resmi yazılar ayrı ayrı değerlendirilerek, salgının ilk günlerinden araştırmanın gerçekleştirildiği zamana kadarki gelişimi ve dönüşümü incelenmiştir. Bu amaçla altı hafızlık, üç ihtiyaç odaklı ve üç de 4-6 yaş Kur'an kursu hocası olmak üzere toplam on iki din görevlisi Kur'an kursu öğreticisi ile Zoom programı üzerinden odak grup görüşmesi yapılmıştır. Konuyla ilgili katılımcıların kişisel görüşlerine ve bunların köklerine inmeyi kolaylaştırdığından dolayı yarı yapılandırılmış görüşme anlayışı benimsenerek, temel alanlarda açık uçlu sorular sorulmuştur (Balcı, 2021, 169-173). Bu bakımdan "sorulacak sorular ana çizgilerle hazırlanmış olsa da görüşmedeki gelişmelere göre" (Karasar, 2021, 212) görüşme esnasında farklı sorular da sorulmuştur. Katılımcıların birbirlerine soru sormalarına ve sohbet havasında konuşmalarına imkân verilmiştir. Verilen cevaplar, kelimesi kelimesine kaydedilmiş, bazı katılımcıların cevaplarının bir kısmı olduğu gibi aktarılmıştır. Görüşme yapılan kişilerin kimliklerinin gizli tutulması için Kuran kursu öğreticilerine K1, K2, vb. şeklinde kodlar verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu çalışmada bulgular rapor haline getirilirken aynı şeyleri farklı şekilde ifade etmeleri ve benzer noktalara temas etmelerinden dolayı her katılımcının söylediğine tek tek yer verilmemiştir. Bulguların yorumlanması aşamasında konuyla ilgili literatürden yararlanılarak bulgular anlamlı bir bütün halinde sunmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulguların analizine, araştırmanın sonuç bölümünde önerilerle birlikte yer verilmiştir. Bulguları rapor haline getirilirken aynı şeyleri farklı şekilde ifade etmeleri ve benzer noktalara temas etmelerinden dolayı her katılımcının söylediğine tek tek yer verilmemiştir. Bulguların yorumlanması aşamasında konuyla ilgili literatürden yararlanılarak bulgular anlamlı bir bütün halinde sunmaya çalışılmıştır

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Covid-19 Salgını Sürecinde Eğitim ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığından Müftülüklere Gönderilen Resmi Yazılar

Tablo 1: Manisa İl Müftülüğü Eğitim Hizmetleri Şube Müdürlüğüne Gönderilen Resmi Yazılar

Tarih	Sayı	Konu
7.03.2020	269057	Yeni Tip Korona virüsü İlgili Alınacak Tedbirler
04.05.2020	337498	Covid-19 ile Mücadele Kapsamında Eğitime Ara Verilmesi ve Uzaktan Eğitim Yapılması
10.06.2020	392783	Covid-19 Testi
15.06.2020	408986	2020 Yılı Yaz Kur'an Kursları Uzaktan Eğitim Uygulaması
23.07.2020	517232	Yatılı Kur'an Kurslarında Alınacak Tedbirler
01.09.2020	605530	Covid-19 Günlük Veri Girişi
01.09.2020	607242	Covid-19 Kapsamında Alınacak Tedbirler
02.09.2020	607390	Konuk Öğrencilerin Hafızlık Eğitimleri
26.10.2020	764354	Hafızlık Eğitimi Verilen Kur'an Kurslarında Alınacak Tedbirler
20.11.2020	834421	Hafızlık Eğitimi Verilen Kur'an Kursları (Covid-19 Tedbirleri 5)
27.11.2020	851917	COVID-19 ile Mücadele Kapsamında Uzaktan Eğitim Hakkında.
29.11.2020	852975	Kur'an Kurslarında Uzaktan Eğitim
31.12.2020	929708	Kur'an Kurslarında Uzaktan Eğitime Devam Edilmesi
29.01.2021	1015207	Hafızlık Kurslarında Yüz Yüze Eğitime Hazırlık Tedbirleri Hakkında.
11.02.2021	1047564	Hafızlık Eğitimi Verilen Kur'an Kurslarında Yüz yüze Eğitime Geçilmesi
26.02.2021	1082795	Kayıt Dönemi Tekrarı Hakkında.
16.03.2021	1149323	Yüz Yüze Eğitim Hakkında.
14.04.2021	1238927	Kısmi Kapanma Kararları Hakkında.
15.04.2021	Y-9	Kur'an Kurslarında Kısmi Kapanma Kararları

17.03.2020 ile 15.04.2021 tarihleri arasında başkanlık tarafından Tablo 1'de belirtilen resmi yazılarda eğitim dışında, Kur'an kurslarında salgının artışına mâni olmak ve pozitif vakaya engel olabilmek için Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen kapalı ortamlarda uyulması gereken maske, mesafe, temizlik, dezenfektan vb. kurallar ayrıntılı şekilde belirtilmiştir. Pozitif vaka durumunda yapılması gerekenler ayrıntılı bir şekilde şemalarla anlatılmıştır. Covid-19 salgını ile mücadele kapsamında ciddi bir gayret verildiği gözlemlenmiştir.

Araştırma uzaktan eğitim ile sınırlı olduğu için bu verilere çalışmada yer verilmemiştir. Mart 2020 tarihinden çalışmanın yapıldığı zamana kadar en çok hafızlık eğitimi ile ilgili resmi yazıların varlığı dikkat çekmektedir. 7.03.2020 tarihli 269057 sayılı yazıda tüm Kur'an kursları iki haftalık kapanma sürecine girdiğinde hafızlık eğitiminin telefon, internet vb. iletişim araçlarıyla devam etmesi istenmiştir. Hafızlık eğitimindeki öğrenci ve öğretmenlerin bu süreçte uzaktan eğitimin ilk muhatapları olduğu görülmektedir. İki hafta düşünülen kapanmanın, salgının artışı engelleyebilmek için daha uzun süre devam ettiği ve bu süre zarfında hafızlık eğitiminin uzaktan online olarak devam ettiği görülmektedir.

Bilim kurulunun aldığı kararlar doğrultusunda Millî Eğitim Bakanlığı gibi Diyanet İşleri Başkanlığı da gerekli tedbirleri alarak yüz yüze eğitimlere geçmeye başladığı görülmektedir. Özellikle hafızlık eğitiminin yüz yüze devam etmesine karar verilmiştir. Bunun için öncelik sırasına göre hafızlık sınavına girecek, proje hafızlık ya da evde iletişim ortamı olmayan öğrenciler için kursların %30, %50, %70 gibi belli kapasite oranlarında açılması ve olağan üstü bir durum olmadıkça hafızlık eğitiminin yüz yüze devam etmesi hususunda karar alınmıştır. Ancak yüz yüze eğitim zorunlu tutulmamış, online, gündüzlü, dönüşümlü gibi alternatif eğitim biçimleri sunularak veli izni ile eğitime devam edilmeye çalışılmıştır. Ancak istenilen verimin alınmadığı Başkanlığın müftülüklerle gönderdiği resmi yazıların içeriğinden anlaşılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığının Manisa müftülüğüne gönderdiği resmi yazılarda, eğitimin biçimsel olarak nasıl devam ettirilmesi konusunda gerekli bilgiler mevcutken, bu eğitimin içeriği, kalitesi, verimliliği adına herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Pandemi sürecinde uzaktan din eğitimi konusunda Diyanet İşleri Başkanlığının ne yapılacağına dair bütüncül bir anlayışa sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

4- 6 yaş ve ihtiyaç odaklı öğretmenlerinden her hangi bir hizmet içi eğitim almamış olmalarına rağmen, uzun bir süre kendi imkânlarıyla eğitimde ve rehberlikte bulunmaları istenmektedir. Pandeminin seyrine göre kursların açılıp kapanması ile ilgili birçok resmi yazının geldiği görülmektedir. Bu yazılarda eğitimin bazı günler online bazı günler ise yüz yüze olmak üzere iki şekilde devam ettirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bilim kurulunun aldığı kararları doğrultusunda Kur'an kursu eğitimlerinin nasıl devam ettirilmesi gerektiği, resmi yazıların genel muhtevasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda eğitimin yüz yüze gerçekleştirilmesi durumunda sağlık açısından uyulması gereken kurullarla birlikte eğitimin şekli olarak (kapasite oranı, dönüşümlü vb. konularda) nasıl devam etmesi gerektiğine dair ayrıntılı bilgilendirmeler yapılmaktadır. Ne var ki uzaktan online olarak eğitimin devam ettiği/edeceği zamanlarda gerek öğretici gerekse öğrenci ve hatta 4-6 yaş grubu okul öncesi eğitim alan çocukların velileri için uzaktan eğitim uygulamalarının nasıl kullanılacağı konusunda eğitim ve rehberliğin yapılacağına dair herhangi bir bilgi Diyanet İşleri Başkanlığının müftülüğe gönderdiği resmi yazılarda tespit edilememiştir.

3.2. Din Görevlilerinin Uzaktan Din Eğitimine Dair Görüşleri

Tablo 2: Kur'an Kursu Öğreticilerinin Özellikleri

Katılımcı	Görev Türü	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Hizmet yılı
K1	İhtiyaç Odaklı	Kadın	47	Lisans	3
K2	İhtiyaç Odaklı	Kadın	35	Y. Lisans	10
K3	İhtiyaç Odaklı	Kadın	43	Ön lisans	10
K4	4- 6 Yaş	Kadın	43	Lisans	8
K5	4- 6 Yaş	Kadın	35	Lisans	3
K6	4- 6 Yaş	Kadın	39	Lisans	13
K7	Hafızlık	Erkek	42	Ön lisans	20
K8	Hafızlık	Kadın	28	Lisans	2
K9	Hafızlık	Erkek	55	Ön lisans	32
K10	Hafızlık	Kadın	40	Lisans	10
K11	Hafızlık	Kadın	40	Ön lisans	14
K12	Hafızlık	Erkek	46	Lisans	24

28 ile 47 yaş aralığında, üçü erkek dokuzu kadın toplam on iki Kur'an kursu öğreticisiyle odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu öğretmenlerin üçü ihtiyaç odaklı, diğer üçü 4-6 yaş, altısı ise hafızlık Kur'an kurslarında görev yapmaktadır. Öğreticilerin görev yılları 2 ile 32 yıl arasında değişmektedir. Görüşmeye katılan öğretmenlerin yedisi lisans, dördü ön lisans ve biri de yüksek lisan eğitimi almışlardır. Bütün bu belirtilen toplu bir şekilde katılımcıların özellikleri Tablo 2'de gösterilmiştir. Din görevlileri ile yapılan odak grup görüşmesinde, Diyanet'in müftülüklerle gönderdiği resmi yazılardan hareket edilerek ve bu alanda yapılmış benzer çalışmalardan faydalanarak hazırladığımız beş soru yöneltilmiştir.

1. Uzaktan eğitim hakkında Covid-19 salgını öncesinde bilgi sahibi miydiniz?
2. Din eğitiminin uzaktan yapılabilmesi için gerekli bireysel ve kurumsal alt yapı size göre hangi düzeydedir? Bu konuda herhangi eğitim verildi mi?
3. Uzaktan din eğitiminin avantajları ve dezavantajları nelerdir?
4. Covid-19 salgını sonrasında uzaktan din eğitimi alternatif eğitim türleri arasında olmalı mıdır?
5. Uzaktan eğitim yoluyla düzenlenen personel seminerlerinin etkinliği ve verimliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

3.2.1. Din Görevlilerinin Uzaktan Eğitimi Kullanım Düzeylerine İlişkin Görüşleri

Din görevlilerinin kahir ekseriyetinin uzaktan eğitime yabancı olmadıkları, bir şekilde bu tür bir eğitim sürecini tecrübe ettikleri anlaşılmaktadır. Öğreticilerin bir kısmı İlahiyat Lisans Tamamla Programı (İLİTAM) ile eğitimlerini uzaktan eğitim yoluyla gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte Kur'an kursu öğretmenleri uzaktan eğitimde öğrenci olmakla öğretici olmanın çok farklı olduğunu ve özellikle öğretici olmanın çok zor olduğunu dile getirmiştir. K7, K11 ve K12 kodlu öğretmenler daha önce uzaktan eğitim tecrübesini gerek öğrenci gerekse öğretici olarak hiç yaşamadıklarını, salgın döneminde böyle bir eğitimle yüz yüze geldiklerini ifade etmişlerdir. K9 kodlu Kur'an kursu öğreticisi uzaktan eğitimle ilgili olarak "uzaktan eğitimden haberim yoktu. Aslında ben bu mevzuda ne kadar geri kaldığımızı fark ettim. Hastalıkla beraber böyle dersler olabiliyormuş diye düşündüm, hafızlık açısından demiyorum diğer eğitimler açısından böyle eğitimlerin olduğunu öğrendim ve geç kaldığımızı böyle bir eğitimden niye haberimizin olmadığına hayret ettim" ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadeler din görevlilerinin öğretici olarak uzaktan eğitim konusunda çok fazla bilgi sahibi olmadıklarını yansıtmaktadır.

3.2.2. Din Görevlilerinin Uzaktan Din Eğitimin Teknik Boyutuna İlişkin Görüşleri

Kur'an kursu öğretmenleri Diyanet İşleri Başkanlığının kurum olarak uzaktan eğitim konusunda çok hazırlıklı olmadığını dile getirmişlerdir. Din görevlileri, bu konuda gerek kurumsal gerekse bireysel olarak çok sıkıntı yaşandığını, ne yapılması gerektiği konusunda çok fazla bilgi eksinin bulunduğunu, teknolojiye hâkim olan öğretmenlerin bu süreci daha rahat geçirmekte olduklarını, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurumu gibi Diyanet İşleri Başkanlığının bu konuda çalışmalar yapması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Teknolojik iletişim araç ve gereçlerin kullanımı konusunda yeterli bilgi ve donanımına sahip olmayan ve internete erişim sorunu yaşayan Kur'an kursu öğretmenlerin uzaktan din eğitimi konusunda ciddi problemlerle karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır. Konu hakkında katılımcı K2 "Alt yapı yetersizliği az da olsa yaşandı. Teknolojiyi bilmeyen hocalar çok zorlandılar. Maddi olarak da sıkıntılar yaşadılar. Ders yapılan programların kısaca bir toplantıda bahsedilip hangisinin kullanılacağına karar verilmesi gerekirdi" şeklindeki ifadeler kullanmıştır. Bununla birlikte Diyanet'in "evden Kur'an öğreniyorum" uzaktan din eğitimi programı konusunda sınırlı sayıda görevliye eğitim verdiği yapılan odak görüşmesinde öğrenilmiştir.

Kur'an kursu öğretmenleri, uzaktan din eğitimi konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kendilerine herhangi bir hizmet içi eğitimin vermediğini özellikle vurgulamışlardır. Dijital eğitim ve belli başlı uzaktan eğitim uygulamaları hakkında eğitimlerin verilmesi ve teknolojik desteğin kendilerine sağlanması gerektiği istek ve beklentisi içerisinde olduklarını dile getirmişlerdir. Uzak din eğitimi ile ilgili herhangi bir eğitim vermediği için her bir din görevlisi kendi çabalarıyla farklı uygulamalar yaptığı, bu durum ise uzaktan din eğitimi uygulamalarında kaliteyi düşürdüğü anlaşılmaktadır.

Uzaktan eğitim konusunda saatleri belli standart bir programlar oluşturulmadığı için öğrencilerin durumuna göre günün herhangi bir saat veya saatlerinde sistemsiz bir şekilde derslerin yapılmasının, günlük şahsi ihtiyaçların giderilmesi ve aile düzeni konularındaki olumsuz etkileri nedeniyle motivasyonlarını düşürücü etkisini olduğunu Kur'an kursu öğretmenleri dile getirmiştir.

3.2.3. Din Görevlilerinin Uzaktan Din Eğitiminin Avantajları ve Dezavantajlarına İlişkin Görüşleri

Din görevlilerinin görüşlerine göre görev yapılan yerleşim yerinin maddi imkânları, teknolojik araç ve gereçlere ulaşabilme ve de internete erişebilme durumları, hitap edilen kesimin eğitim seviyesi, öğrencilerin yaş grupları ve eğitim programının türü çerçevesinde uzaktan din eğitiminin avantaj ve dezavantajlarının farklılaştığı anlaşılmaktadır.

Kur'an kursu öğretmenleri, uzaktan din eğitiminin yetişkin din eğitimi faaliyetlerinde avantajlarının diğer alanlara göre daha fazla olduğu kanaatine sahiptirler. 4- 6 yaş Kur'an kursu programının uygulanmasında ise uzaktan din eğitiminin dezavantajlarının veya sınırlılıklarının çok daha fazla olduğunu dile getirmişlerdir. Bunun nedenini ise 4-6 grubu kursiyerlerinin okul öncesi ve oyun çağı çocuklarından oluşmasına bağlamışlardır. Hafızlık eğitiminin ise mutlaka yüz yüze bire bir yapılması gerektiği üzerinde bir fikir birliği söz konusudur. Tüm bunlara rağmen salgın sürecinde, uzaktan eğitim yoluyla da olsa iletişimin sağlanarak din eğitimi faaliyetlerine devam ettirilmesinin çok faydalı olduğu, hiç olmazsa din eğitiminden tamamen uzaklaşmanın veya kopmanın önüne geçildiği şeklinde bir görüşün olması da dikkat çekicidir.

Hafızlık eğitiminin uzaktan yapılmasının avantajları ile ilgili olarak K11 kodlu öğretici "hafızlık yapan küçük kız öğrencilerimiz ailelerine hasret kalıyorlardı, uzak eğitimle hafızlıklarını evden ve ailelerinin yanında yapma fırsatı bulmaları uzaktan eğitimin tek avantajıdır" şeklindeki düşüncesini dile getirmiştir. Uzaktan yetişkin eğitiminin avantajlarıyla ilgili olarak K2 kodlu öğretici şu ifadeleri sarf etmiştir: "Uzaktan eğitim özellikle kursa gelemeyenler için iyi bir imkân oldu. Dünya çapında da yayılmış oldu. Yaz dönemi için Almanya, Belçika, Hollanda gibi ülkelerindeki tanıdıklar aracılığıyla online ders talepleri oldu. Bayanların tefsir, hadis gibi derslere katılımı sağlandı." 4-6 yaş Kur'an kursu programının uzaktan eğitim yoluyla devam ettirilmesi konusunda K4 kodlu din görevlisi, "öncelikle değerler eğitimi dersinde velinin çocukla aynı ortamda bulunması ve dersin birçok kişi tarafından izlenmesi ve dinlenmesi verilen eğitimin kalitesini ve etkisini nispeten artırdığı" görüşündedir. Uzaktan eğitim yoluyla velilerin de derslere çocuklarıyla dâhil olmalarının eğitiminin verimliliğini göreceli artırdığı fikri Kur'an kursu öğreticisi tarafından dile getirilmiştir.

Covid-19 salgın sürecinde uzaklıkları yakın etmesi, normal şartlarda kurslara gelemeyen kişilere ulaşabilmeyi mümkün kılması, zaman ve mekân kısıtlamasını nispeten ortadan kaldırması, küçük yaş gruplarında velilerin eğitime dâhil edilerek öğretmenlere destek imkânı yaratması uzaktan din eğitiminin avantajları olarak zikredilebilir. Bunun yanında özellikle hafızlık eğitiminde ise çok genel olmamakla birlikte kimi başarılı öğrencilere zaman kazandırması bakımından uzaktan din eğitiminin önemli avantajları olduğu da bir gerçektir.

Covid-19 salgın sürecinde uzaktan din eğitiminin dezavantaj veya sınırlılıklarıyla ilgili olarak K12 kodlu öğretici "çalışkan öğrenci için avantaj oldu, zaman kaybetmedi ama diğer öğrenciler sıkıntı yaşadı. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin okul veya kurs kültüründen uzaklaşarak ders çalışma motivasyonlarının düştüğü, internet kesintisinin yaşandığı zamanlarda eğitimin zorlaştığı veya hiç gerçekleştirilemediği, özellikle annelerin merhamet duygusuyla hareket ederek çocuklarının mahcup olmaması, eğitimlerine ara vermemeleri ve kursla ilişkilerinin kesilmemesi düşünceleriyle hafızlık öğrencilerinin kopya çekmelerine yardımcı oldukları fark edilmiştir. Yani uzaktan eğitim güvenli bir eğitim ortamına oluşturmaktan uzaktır. Ayrıca kurs kültürü olmadığı için öğrencilerin akıllı telefonlarıyla meşguliyetlerinin önüne geçilememekte, bu durum ise ders yapılmasına büyük engel oluşturmaktadır" şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

İhtiyaç odaklı ve 4- 6 yaş uzaktan Kur'an kursu eğitim faaliyetlerinde bulunan katılımcılar, öğrencilerin teknolojik araç ve gereçlerinin olmamasını, internete erişememe sorunu yaşanmasını, eğitim yapacakları uygulamayı nasıl kullanacaklarını bilememe gibi hususların uzak din eğitiminin dezavantajları yönleri olduğu görüşündedirler. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinde çocuklar uzun süre ekran başında tutulma, velilerin bilinçsizliği, ders sürelerinin uzun gelmesi ve çocukların çabuk sıkılması gibi birtakım sıkıntıların da yaşanmakta olduğu dile getirilen ifadelerden anlaşılmaktadır.

3.2.4. Din Görevlilerinin Covid-19 Salgını Sonrasında da Uzaktan Din Eğitimi Faaliyetlerinin Devam Ettirilmesine İlişkin Görüşleri

Din görevlilerin tamamı Covid-19 sonrasında da "Evden kuran öğreniyorum" gibi uzak din eğitimi uygulamalarının gençlere ve yetişkinlere yönelik derslerin devam etmesinin çok faydalı olacağı kanaatinde dirler. Görüşmeye katılan Kur'an kursu öğretmenleri 4- 6 yaş ve hafızlık eğitimlerinde dezavantajlarının çok olması sebebiyle uzaktan din eğitimi faaliyetlerinin olabildiğince yüz yüze devam etmesinin daha yerinde olacağı düşüncesindedirler. Ancak çok özel durumlarda uzaktan din eğitimi konusunda eğitim almış din görevliler ile online din eğitiminin gerçekleştirilmesinin yerinde olacağına dair ortak bir fikir ortaya çıkmıştır.

Covid-19 salgını sonrasında uzaktan online eğitimler, destekleyici ve alternatif eğitim biçimi olarak devam ettirilmesi durumunda yüz yüze ders veren öğretici ile uzaktan online ders veren öğreticinin ayrı ayrı olması, öğretmenlerin uzaktan eğitim konusunda donanımlı ve Diyanet İşleri Başkanlığının da uzaktan online veya dijital eğitim konusunda alt yapısını güçlendirmesi gerektiği konusunda din görevlileri fikir birliğindedirler. Uzaktan din eğitimi konusunda ders yürütücü olan din görevlerinin yeniden görev tanımlarının yapılması ve standart programların hazırlanması gerektiğine de vurgu yapılmıştır. Konuyla ilgili odak grup görüşmesine katılan K2 “*eğitimde fırsat eşitliğini sağlaması, çocuğu küçük olduğu için din eğitimlerine iştirak edemeyenler ve çalışan bayanlar için uzaktan din eğitimi bir alternatif olabilir. Bu anlamda Başkanlığın gerçekleştirdiği “Evden Kur'an öğreniyorum” uygulaması mutlaka devam ettirilmelidir. Gündüz temel öğretim programları akşam evden Kur'an öğreniyorum uygulamalar, bazı günlerde müftülük tarafından verilen diğer görev ve hizmet için eğitimler derken ailemize vakit ayıramaz olduk. Bu durum bizi çok yıpratmıştır. Mesai saatleri ve görev tanınmaları uzaktan eğitim programları için belirlenirse çok faydalı olur”*.

Konuyla ilgili olarak K6 kodlu diğer bir katılımcı “*özellikle 4-6 yaş eğitiminde alternatif eğitim olarak devam edecekse dijital materyal desteği sağlanmalıdır. Ayrıca elimizde en iyi materyal de olsa ondan istifade etmeyi ve onu kullanmayı bilmekte çok önemli bir husustur, aksi halde kullanmayı bilmemekten dolayı en iyi materyal heba olup gitmektedir. Bu nedenle mutlaka hocalara ‘dijital öğretme’ konusunda eğitim verilmelidir. Ayrıca uzaktan eğitimlerde kontrol mekanizması olmadığı için herkes farklı farklı ders işlemektedir. Bunun için müftüler veya murakıplarda ders linklerimiz olmalıdır. En iyi yönetim, en denetimden geçer anlayışıyla amirlerimizin zaman zaman bizi kontrol etmeleri yerinde olacaktır”* şeklinde görüşlerini ortaya koymuştur.

Din görevlilerine göre salgın sonrasında da uzaktan eğitimlere devam edilecekse mutlak, teknik ve fiziki alt yapı konusunda Başkanlık gerekli hazırlıkları yapmalı, uzaktan eğitim konusunda öğretmenler mutlaka hizmet içi eğitim kurslarına tabi tutulmalıdır.

3.2.5. Din Görevlilerinin Salgın Döneminde Uzaktan Eğitim Yoluyla Düzenlen Personel Seminerlerine İlişkin Görüşleri

Salgın sürecince online olarak müftülükler kitap incelemesi seminer programları düzenlemektedirler. “Uzaktan eğitim yoluyla düzenlenen personel seminerlerinin etkinliği ve verimliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusuyla aynı zamanda Kur'an kursu öğretmenlerinin uzaktan eğitim konusundaki tutumlarının tespit edilmesi de hedeflenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının müftülükler marifetiyle personelini geliştirmeye yönelik gerçekleştirdiği uzaktan eğitimler konusunda görüşmeye katılan öğretmenlerin çok farklı görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Uzaktan eğitimlerin faydalı olduğunu ancak, bu eğitimlerin mahiyeti ve eğitimcilerin nitelikleri konusunda ciddi eleştirilerde bulunulduğu tespit edilmiştir. Makale ve kitap tahlilin yapıldığı bu seminerlerde gerek analizi yapılan bilgilerin güncel olmadığı gerekse bu konuda eğitimde bulunan kişilerin sahasının uzmanı olmadığına vurgu yapılmıştır. Yine görüşmeye katılan Kur'an kursu öğretmenlerinin görüşlerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı hafızlık eğitiminde bulunan öğretmenlere yönelik herhangi bir seminer ve eğitim çalışması içinde olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim K11 kodlu katılımcının “*bizlere seminer verilmedi özellikle bu süreci daha az hasarla atlatabilmek için öğrencilerimize ve velilerimize bilinçlendirme eğitimleri verilmeliydi”* ifadeleri bunu yansıtır niteliktedir. Oysa Diyanet İşleri Başkanlığı Covid-19 salgının ilk gününden itibaren hafızlık eğitimine önem vermesine rağmen, hafızlık eğitimini yürüten personeline yönelik herhangi bir eğitimde bulunmaması veya seminer düzenlememesi çok büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ile dijital platformların kullanımı yoğun bir şekilde artmıştır. Türkiye’de salgının etkisini azaltmak için ilk günden itibaren tüm kurumlar sorumlu oldukları alanlarda öngörülen aksaklıkların yaşanmaması adına çeşitli kararlar alarak birtakım uygulamaları hayata geçirmeye çalışmışlardır. Diyanet İşleri Başkanlığı da yaygın din eğitimi faaliyetlerini değişen şartlar doğrultusunda çeşitli önlemler alarak devam ettirmeye çalışmıştır. Bu çalışmada DİB’ in Covid-19 salgın döneminde uzaktan din eğitimi faaliyetlerinin Kur'an kursu öğreticiliği yapan din görevlilerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirildiğinde uzaktan eğitimin avantajlarından ziyade dezavantajlarının daha fazla yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedenin salgın sürecine bireysel ve kurumsal olarak hazırlıksız

yakalanmanın etkisinin çok büyük olduğu anlaşılmaktadır. Benzer durum Genç ve Gümrükçüoğlu'nun (2020) uzaktan eğitim alan ilahiyat fakültesi öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada tespit edilmiştir. Buna göre uzaktan eğitimin etkileşim yetersizliği, karşılaşılan problemlerin anında çözülememesi (bağlantı, internet vb.), motivasyon eksikliği, sosyalleşmenin engellenmesi, planlama ve eş zamanlı koordinasyon konularında dezavantajlarının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır

Diyanet İşleri Başkanlığının müftülüklerin eğitimle ilgili birimlerine gönderdiği resmi yazılardan anlaşılacağı üzere Başkanlığın salgının ilk zamanlarında maske, mesafe, temizlik kurullarına dikkat edilerek, sınırlı sayıda kursiyerle yüz yüze eğitimlere devam ettirilmesi yönünde bir irade ortaya koymuştur. Bunun yanında pozitif vaka çıkması halinde neler yapılması gerektiğine dair personeli bilgilendirici ve bilinçlendirici yönergeler hazırlayıp il müftülüklerine göndermiştir. Bu bakımdan Başkanlığın önceliğinin toplum ve insan sağlığını olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki Başkanlık yaygın din eğitimi faaliyetlerinin şekli olarak nasıl devam edeceğine dair oldukça yoğun talimatlar verirken, bu eğitimlerin etkinliğini ve verimliliğini artırmaya yönelik eğitimlerin verilmesiyle ilgili herhangi resmi yazıya rastlanılmamıştır. Nitekim yaygın din eğitimi öğretmenlerinin kanaatleri de bu durumu teyit eder mahiyettedir.

Türkiye'de salgın sürecinde genel eğitime ara verilmesiyle yaygın din eğitimi faaliyetlerine ara verilmiştir. Bununla birlikte hafızlık, 4-6 yaş ve ihtiyaç odaklı yaygın din eğitimi faaliyetlerinin uzaktan yapılması Başkanlıkça personelden talep edilmiştir. Uzaktan eğitime ve rehberliğe hazırlıklı olmayan öğretmenler, nasıl hareket edeceklerini bilmedikleri için gerekli formasyondan yoksun bir biçimde eğitim maksadıyla bilinçli bilinçsiz dini içerikli yazılı ve görsel eğitim materyali paylaşımında bulunmuşlardır. Bu durum ise büyük bir bilgi kirliliğe sebep olmuş, yaygın uzaktan din eğitimi faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Başkanlığın müftülüklere gönderdiği yazılar ve öğretmenlerin görüşler irdelendiğinde salgın sürecinde hafızlığın yüz yüze yapılması için büyük çaba sarf edildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yatılı, gündüzlü, uzaktan, dönüşümlü eğitim seçenekleri sunularak hafızlık eğitiminin kesintiye uğratılmamasına çalışılmıştır. Ancak uzaktan veya online olarak hafızlık eğitimi konusunda öğretmenlere, öğrencilere ve velilere gerekli eğitimin verilmemesi büyük bir eksiklik olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin kendilerine göre çalacak bazı yöntemleri denemeleri, belli bir sistemin ve kontrol mekanizmasının olmaması gerek öğretici gerekse öğrenci bakımından eğitim öğretimde verimin ve kalitenin düşmesine sebebiyet vermiştir. Bu nedenle hafızlık eğitimi veren öğretmenlerinin uzaktan hafızlık eğitimi konusunda hizmet içi eğitim beklentisi içinde oldukları görülmektedir. Eğitimin kalitesini artırmaya yönelik tüm öğretmenler, gerekli teknolojik alt yapı desteğinin de verilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır.

Uzaktan yaygın din eğitimi faaliyetlerinin, yerleşim yerinin maddi imkânlarına, teknolojik araç-gereçlere ve internete erişebilme, eğitilen hedef kitlenin eğitim seviyesine ve yaşlarına ve de verilen eğitim türüne göre avantaj ve dezavantajları söz konusudur. Öğretmenlere göre uzaktan yaygın din eğitiminin yetişkinlere yönelik gerçekleştirilen eğitimde avantajları diğerlerine nazaran daha çoktur. Uzaktan din eğitiminin 4- 6 yaş okul öncesi din ve değerler eğitimi alan oyun çağı çocuklarına yönelik dezavantajları ise daha fazladır. Hafızlık eğitiminin ise uzaktan olmasının hiç sağlıklı olmadığı, mutlaka bir şekilde yüz yüze gerçekleştirilmesinin eğitim verimliliği ve kalitesi bakımından olmazsa olmaz olduğu dile getirilmiştir. Eğer yüz yüze eğitim konusunda tüm imkânların tükenmesi durumunda hafızlık öğrencileriyle iletişimin kopmaması adına uzaktan eğitimin ehveni şer olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Yetişkinlere yönelik uzaktan yaygın din eğitimi etkinliklerinin avantajı, özellikle zaman ve mekân konusunda esneklik imkânı sunması bakımından kursiyerleri rahatlatması şeklinde öne çıkmaktadır. Maddi ve manevi nedenlerden dolayı kurslara gelemeyenler, uzaktan din eğitim sayesinde eğitimlere dâhil olabilmektedir.

4-6 yaş Kur'an kursu din eğitimi faaliyetlerinin uzaktan/online olması maddi imkânların yetersizliği, kursiyerlerin teknolojik aletlerinin olmaması, uzaktan eğitim uygulamalarının nasıl gerçekleştirileceğini bilememe, çocukları uzun süre ekran başında tutamama, velilerin bilinçsizliği, ders sürelerinin uzun gelmesinden dolayı çocukların sıkılması, çocukların ekran bağımlılığını pekiştirme gibi olumsuz yönlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bunlar derslere devamı ve eğitim kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla bu süreçte hem ders materyali teminindeki yetersizlik hem de sürecin beraberinde getirdiği psikososyal ve ekonomik etkiler öğrencilerin eğitimini olumsuz etkilemektedir.

Hafızlık eğitimi bireysel çaba gerektiren bir eğitim türü olduğu için yatılı kursların kapanması ile evde ezber yapmak zorunda kalan öğrenciler, evlerde ailelerin bilinçsizliği, ders çalışma ortamının olmaması, eğitim disiplinin sağlanamamasına nedenlerden dolayı ezberler yapılamamış, ayrıca teknik alt yapı eksikliği ve internete erişim kısıtlılığının olması uzaktan derslerin kalitesini olumsuz etkilemiştir. Online olarak hafızlığının bitiren öğrencilerin hafızlıklarında kalitesinde düşüşler görülmüştür. Bu nedenle olsa gerek ki, Başkanlık salgının getirdiği olumsuz şartlar nedeniyle hafızlığın tamamlayamayan öğrencilere bir dönem daha eğitim hakkı vermiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı salgın sürecinde kendi personelini geliştirmeye yönelik online seminerler ağırlık verdiği görülmektedir. Kur'an kursu öğretmenleri, semir çalışmaların çok yerinde olduğu, ancak seminer konularının her zaman güncel olmaması ve alanında tecrübe sahibi uzman kişilere seminer verdirilmemesi büyük bir eksiklik olarak algılanmıştır. Ayrıca hafızlık eğitimi veren öğretmenlere yönelik herhangi bir seminerin verilmemesi de dikkat çekici bir husustur.

Küresel boyutta teknolojinin hızla geliştiği dünyamızda dijital bir dönüşüm, hayatın her alanında olduğu gibi din olgusunu da etkilemiştir. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgın döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı yaygın din eğitimleri ve din hizmetleri dijital platformlardan devam ettirilmeye çalışmıştır. Bunun yanında bu salgın süreci bizlere yeni bakış açıları ile din eğitimi ve din hizmetlerine bakmamıza neden olmuştur.

Araştırmanın sonucunda verilebilecek öneriler aşağıdaki şekildedir;

1. Din görevlilerin aile hayatlarında olumsuzlukların yaşanmaması için uzaktan eğitim faaliyetleri konusunda mesai tanımlaması yapılması,
2. Diyanet İşleri Başkanlığının dijital öğrenme/ öğretme için gerekli teknolojik altyapı eksikliklerini gidermesi,
3. Uzaktan yaygın din eğitimi faaliyetini etkin ve verimli sürdürebilmeleri için din görevlilerine hizmet için eğitimlerin verilmesi,
4. Dijital yaygın din eğitimi materyallerinin pedagojik olarak kursiyerlerin yaş vb. özellikleri dikkate alınarak hazırlanması,
5. Öğrencilerin uzaktan eğitimden sağlıklı bir şekilde yararlanabilmeleri için gerekli teknolojik destek ve eğitimin verilmesi,
6. Uzaktan eğitimlerde öğretim yöntem ve teknik kullanımı bakımından belli standardın oluşturulması,
7. Uzaktan din eğitimlerinde bilişim güvenliğinin sağlanması,
8. Uzaktan din eğitimlerinde kontrol ve denetim mekanizmasının oluşturulması.

KAYNAKÇA

Algur, H. (2018). "Nitelikli Bir Hafızlık Eğitimi İçin Öneriler", Talim Dergisi, 2(2):243-288.

Balcı, A. (2021). Sosyal Bilimlerde Araştırma, Pegem Akademi, Ankara.

Çıtırık, A. N. & Zengin, Z. S. (2020). "Küresel Salgın Zamanında Din Görevlileri Gözüyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Hizmeti ve Eğitimi", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 599-624.

Çokluk, Ö. Yılmaz, K. & Oğuz, E. (2011). "Nitel Bir Görüşme Yöntemi: Odak Grup Görüşmesi", Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi, 4(1): 95-107.

DİB Dini Yayınlar (2021). 30.05.2021 tarihinde <https://diniyayinlar.diyanet.gov.tr> adresinden alındı.

DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (2021). 15.05.2021 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr> adresinden alındı.

Dikmen, S. & Bahçeci, F. (2020). "Covid-19 Pandemisi Sürecinde Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejileri: Fırat Üniversitesi Örneği", Turkish Journal of Educational Studies, 7(2):78-98.

- Doğan, B. Ö., & Şener, N. K. (2015). *Dijitalleşen Din*, Köprü Yayınları, İstanbul.
- Duman, S. N. “Salgın Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi”, *Millî Eğitim Dergisi*, 49(1): 95-112.
- Eğitim Hizmetleri (2021). 15.05.2021 tarihinde <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr> adresinden alındı.
- Ertuğ, C. (2020). “Coronavirüs (Covid-19) Pandemisi Ve Pedagojik Yansımaları: Türkiye’de Açık Ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2):11-53.
- Furat, A. Z. (2015). “Medya ve Din: Din Eğitimi Açısından İmkân Mı, Tehdit Mi. *Dijitalleşen Din*”. (Ed. M. Çamdereli, B. Önay-Doğan, N. Kocabay-Şener), *Medya ve Din* 2, ss. 325-363, Köprü Yayıncılık, İstanbul.
- Genç, M. F. & Gümrükçüoğlu, S. (2020). “Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları”, *Electronic Turkish Studies*, 15(4):403-422.
- İnci, M. A., & Kandır, A. (2017). “Okul Öncesi Eğitim’de Dijital Teknolojinin Kullanımıyla İlgili Bilimsel Çalışmaların Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2):1705-1724.
- Karacaoğlu, M., Karakuş, N., Esendemir, N. & Ucuzsatar, N. (2021). “Uzaktan Eğitim Üzerine Bir Araştırma: Türkçe Öğretmenleriyle Mülakatlar”, *International Journal of Language Academy*, 9 (1):124-144.
- Karasar, N. (2021). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Kavramlar İlkeler Teknikler*, Nobel, Ankara.
- Karataş, Z. (2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1):62-80.
- Kaymakcan, R. Meydan, H. Telli, A. & Cevherli, K. (2014). “İlahiyat Lisans Tamamlama Programının Verimliliği Üzerine Olgusal Bir Araştırma”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(26): 43-62.
- Keyifli, Ş. (2017). *Yaygın Din Eğitimi, İlahiyat Yayınları*, Ankara.
- Kıral, B. (2020). “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15):170-189.
- Kocaman-Karoğlu, A. Bal-Çetinkaya, K. & Çimşir, E. (2020). “Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye’de Eğitimde Dijital Dönüşüm”, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3):147-158.
- Kocayigit, A., & Uşun, S. (2020). Millî Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda Görev Yapan Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları (Burdur İli Örneği)”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23):285-299.
- Koç, A. (2020). “Covid-19 Salgını Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılması: Örnek Bir Uygulama Modeli”, *Millî Eğitim Dergisi*, 49(1):851-875.
- Korkmaz, M. (2021). *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*, Kimlik Yayınları, Kayseri.
- Koyuncu, M. S., Mehmet, Ş. A. T. A., & Karakaya, İ. (2018). “Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Kongrelerinde Sunulan Bildirilerin Doküman Analizi Yöntemi ile İncelenmesi”, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 9(2): 216-238.
- Kurt, F. (2021). 8. Dini Yayınlar Kongresi sonuç bildirisi. 30.05.2021 tarihinde <https://diniyayinlar.diyamet.gov.tr> adresinden alındı.
- Parlak, B. (2017). “Dijital Çağda Eğitim: Olanaklar ve Uygulamalar Üzerine Bir Analiz”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (15): 1741-1759.
- Ünver, G., Bümen, N. T., & Başbay, M. (2010). “Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans derslerine öğretim elemanı bakışı: Ege Üniversitesi örneği”, *Eğitim ve Bilim*, 35(155).
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yılmaz, H. (2001). “Toplumsal Barışa Katkısı Açısından Yaygın Din Eğitimi Kurumları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2):329-356.